

ПРОТЕСТАНТИЗМ І СЕКТАНТСТВО ТЕРНОПІЛЬЩИНИ ПІД РЕПРЕСИВНИМ ОКОМ СПЕЦСЛУЖБ (1954-1964 рр.)**

Після смерті Й.Сталіна у верхівці КПРС розгорнулася боротьба за владу, а в нижчих її ешелонах (на обласному рівні) зайняли позицію очікування, тому 1953 рік у звітах уповноваженого Ради в справах РПЦ й уповноваженого Ради у справах релігійних культів був висвітлений стриманно-формально.

У 1954 році, коли до влади прийшов М. Хрущов, обласні уповноважені, вирішивши, що кадрове питання в Москві стабілізувалося увійшли в звичне русло своєї роботи. Отож, починаючи з 1954 року, їх звіти знову мають детальний статистичний характер.

Загалом, на кінець 1954 року в 19 районах, а саме у 48 селах і 4 містах області було зареєстровано і діяло 45 протестантських громад із кількістю близько 3200 віруючих, причому молодь віком до 25 років становила десяту частину.¹

Окрім того, в селах області діяли як незареєстровані, так і ті, що не підлягають реєстрації, громади віруючих із кількістю понад тисячу осіб, котрі в основному належали до спільнот Свідків Єгови, ХВЄ (п'ятидесятників) та інших, чисельно незначних релігійних напрямків.

Зареєстровані релігійні громади належали до наступних релігійних деномінацій за віровизнанням:

- у 15 районах, а саме в 42 селах і 2 містах області, діяли 44 релігійні громади Євангелістів християн-баптистів із кількістю 3072 віруючі, в тому числі 955 чоловіків і 2117 жінок. Десять відсотків від загального числа віруючих становила молодь віком до 25 років, а майже 700 осіб були неграмотними (переважно жінки);²

- в селі Богданівка Підволочиського району діяла релігійна громада Адвентистів сьомого дня, віруючі котрої проживали в селах Богданівка (48 осіб) та Кам'янка (9 осіб) Підволочиського району і в м. Тернополі – 10 осіб. Таким чином, загальне число віруючих складало 67 осіб (16 чоловіків і 51 жінка); переважно це були колгоспники.³

---

* Стоцький Я. – доктор гуманістичних наук, доцент Тернопільського державного технічного університету імені І.Пулюя.

** © Стоцький Я., 2004

¹ ДАТО.- Ф. П. 1.- Оп. 1.- Спр. 2678.- Арк. 97.

² Там само.- Арк. 98.

³ Там само.- Арк. 98.

Детальніше зупинимось на порівняльному аналізі громад ЄХБ у 1954 та в 1952 роках. Насамперед, помітно посилилась боротьба громад ЄХБ за чистоту своїх рядів. У 1954 році було відраховано 114 осіб через наступні порушення: а) за невідвідування молитовних зібрань, тобто за відрив від релігійної громади – 37 осіб; б) за порушення “духовних порядків”, тобто за вживання алкоголю, сімейні чвари і т.п.- 37 осіб; в) за порушення так званої Московської згоди – 40 осіб. Проте загальне число віруючих ЄХБ зростало: у 1954 р. водне хрещення прийняли на 102 особи більше, ніж у 1952 році, а ряди членів ЄХБ збільшилися на 52 особи.⁴ Варто зазначити, що це були вже переважно робітники і службовці, які мали щонайменше середню освіту. Отже, авторитет громад ЄХБ зростав. Цьому, безперечно, сприяло і те, що актив віруючих зумів протиставити свою діяльність антирелігійній пропаганді комуністичного режиму. До того ж, на 3072 особи віруючих було 446 членів активу, тобто на 7 віруючих припадав один активіст. Загальна розкладка членів активу була наступною: пресвітерів – 44, проповідників – 117, членів рад і ревізійних комісій громад – 285 осіб.⁵

Більшість проповідників займали високі посади на селі, наприклад, були заступниками голів колгоспів, головами ревізійних комісій колгоспів, бригадирами і т. п. Тобто, це були люди авторитетні, спеціалісти, котрі забезпечували виконання важливих виробничих завдань і водночас створювали авторитет своїй релігійній громаді. Тож уповноважений Ради у справах релігійних культів області вишукував будь-які засоби, щоб усунути проповідників ЄХБ із керівних посад колгоспів чи інших виробничих організацій і в такий спосіб перешкодити поширенню вчення ЄХБ. Але недостатня масово-атеїстична пропаганда в селах, де діяли громади ЄХБ, сприяла їх активізації та зростанню кількості їх членів.

На протигагу громадам ЄХБ, громада Адвентистів сьомого дня активності не виявляла, залишаючись на стабільному рівні. Можливо, причиною було те, що пресвітер цієї громади Павло Гелес, був людиною пенсійного віку, часто хворів.

Про так звану стабільність громади АСД свідчать такі факти: у 1952 р. водне хрещення прийняло 4 особи, у 1953 р. процедура хрещення не проводилась, а в 1954 р. водне хрещення прийняло також 4 особи.⁶

Порівнявши статистичні дані протестантських громад області

---

⁴ Там само.- Арк. 100.

⁵ Там само.- Арк. 100.

⁶ Там само.- Арк. 104.

1956 і 1955 років, отримаємо наступне:⁷

Таблиця 1. Кількість зареєстрованих і незареєстрованих громад Тернопільщини у 1955-1956 рр.

Аспекти порівняння	1955 рік	1956 рік
Кількість релігійних громад	45	45
Кількість віруючих у зареєстрованих релігійних громадах в т.ч. молоді	3129 535	3176 569
Кількість незареєстрованих релігійних громад (переважно п'ятидесятників), що діяли легально	9	5
Кількість віруючих у цих громадах	200	106

Зупинимось на даних цієї таблиці детальніше. У 15 районах, 42 селах і 2 містах області було зареєстровано і діяло 44 релігійні громади ЄХБ із кількістю 3103 віруючих, що на 42 віруючі більше, ніж у 1955 році.

Також збільшилася на 5 віруючих єдина в області релігійна громада АСД (С. Богданівка Підволочиського району), що становило 73 віруючих.

На 4 громади зменшилось число незареєстрованих громад ХВС.⁸

Глибший аналіз дозволяє побачити основні причини росту чи спаду популярності тих чи інших громад.

Насамперед, збільшення чисельності ЄХБ, особливо за рахунок молоді, пояснюється тим, що так звана атеїстична культурно-виховна робота в селах, де діяли ці громади, партійними і державними органами проводилася недостатньо. Наприклад, у громадах ЄХБ С. Башуки Почаївського району, С. Залісся Шумського району, С. Іванівці В. Дедеркальського району, селищ Шумськ і Вишнівєць за три роки прийняло хрещення 125 осіб, що склало 49 відсотків від загальної кількості охрещених усіма зареєстрованими громадами ЄХБ за цей період.

Але причина збільшення чисельності громад ЄХБ крилася не тільки у формалізмі атеїстичної роботи партійних і державних органів

⁷ ДАТО.- Ф. П. 1.- Оп. 1.- Спр. 2802.- Арк. 39.

⁸ Там само.- Арк. 39.

влади, але й в активній діяльності пресвітерів і активу, котрі практикували різноманітні форми релігійної пропаганди, наприклад, добре підготовлені проповіді для молитовних зібрань, запрошення на молитовні зібрання людей з інших громад. Для молоді влаштовували вечори віруючих, готували проповідників з числа молодих членів ЄХБ, котрі роз'їжджали по області і виступали з проповідями в інших громадах ЄХБ. Таку методику для громад ЄХБ Тернопільської області ще у 1954 році розробив і, як бачимо, ефективно впроваджував у практику колишній старший пресвітер ЄХБ Таланців.

Громада АСД в С. Богданівка Підволочиського району збільшилась на 5 осіб і в 1956 році становила вже 73 віруючих, оскільки хрещення прийняло троє дітей віруючих і двоє членів АСД повернулися після демобілізації з армії. У середині 50-х років громада активізувала свою пропагандистську діяльність завдяки колишньому пресвітеру (а в зазначений період старшому пресвітеру АСД у Львівській і Тернопільській областях) Смикові. Він 3–4 рази на місяць приїжджав у Богданівку, проводив відправи, виголошував добре підготовлені проповіді і в такий спосіб активізував діяльність місцевої громади АСД.

Чотири громади, котрі діяли легально, але не були зареєстровані, влились у громади ЄХБ. Із 5 громад, що залишились, 4 були громадами ХВС (С. Брикула Струсівського району, С. Мечищів Бережанського району, С. Люлинці Лановецького району, С. Гаї Кременецького району) і одна громада АСД (С. Жолоби Кременецького району).⁹

На початок 1958 року в Тернопільській області були зареєстровані і діяли 44 громади ЄХБ і 1 громада АСД. Загалом у громадах ЄХБ налічувалось 3248 чоловік, управління ними здійснювало 45 пресвітерів, 31 диякон і 125 проповідників. Весь релігійний актив громад ЄХБ складав 1207 осіб: членів рад громад – 201, членів ревізійних комісій – 128, членів “двадцятки” – 878. У 36 громадах було 232 особи наближених, із котрих 127 були віком до 25 років. Так званий тарілочний збір за 1957 рік складав 56 145 карбованців. У тому ж 1957 році із громад ЄХБ вибуло 112 осіб: 35 переїхало в інші області, 29 померло, 25 виключили за недотримання догматів віри, 9 перейшли в п'ятидесятники, а решта – емігрували в Польщу або відійшли від віри.¹⁰

Громада АСД у с. Богданівка Підволочиського району на початок 1958 року нараховувала 71 віруючого. Актив громади складала: 1

---

⁹ Там само.- Арк. 56.

¹⁰ ДАТО.- Ф. П. 1.- Оп. 1.- Спр. 3022.- Арк 151.

пресвітер, 2 диякони, 5 проповідників, повна “двадцятка”, 5 членів рад громад і 3 члени ревізійної комісії.¹¹

Ці дані свідчать, що чисельність громади АСД була стабільною, а в громадах ЄХБ кількість віруючих збільшувалася з року в рік через посилення діяльності активів громад. Із 44 зареєстрованих і діючих громад ЄХБ 35 громад склали колишні п’ятидесятники, котрі приєдналися до ВР ЄХБ вже після Московської згоди.

Протестантський рух в області наприкінці 50-х років відображав цікаву тріаду: зареєстровані і діючі громади; не зареєстровані, але легально або нелегально діючі громади; незареєстровані і повністю нелегальні. І якщо чисельність перших повільно зростала, то в других і в третіх ріст був динамічнішим, хоча простежити його було складно як в генезі, так і в статистиці, бо вони діяли підпільно.

У 1955 році уповноважений Ради у справах релігійних культів при Тернопільському облвиконкомі І. Чирва зафіксував близько 200 незареєстрованих віруючих п’ятидесятників в області, а його наступник П. Чазов у 1957 році зафіксував вже близько 700 п’ятидесятників.¹² На початок 1958 року П. Чазову вдалося виявити наступні незареєстровані релігійні громади і секти та скласти релігійну карту області:

1) п’ятидесятників – 42 релігійні громади чисельністю 809 осіб, котрі знаходились у 46 населених пунктах 18 районів; 2) Свідків Єгови – 77 громад чисельністю 739 осіб, що знаходились в 97 населених пунктах 27 районів; 3) п’ятидесятників-сіоністів – 7 громад чисельністю 84 особи, котрі проживали в 7 населених пунктах 5 районів; 4) адвентистів і п’ятидесятників-суботників – 5 громад чисельністю 68 осіб, котрі проживали в 9 населених пунктах 5 районів; 5) баптистів – 2 громади, чисельністю 26 осіб, котрі проживали в 2 населених пунктах 2 районів; 6) істинних християн – 1 громада із 4 особи в м. Тернополі.¹³

Жодна громада із цих незареєстрованих релігійних напрямків не була багаточисельною, а в середньому нараховувала 10 віруючих. Найбільша кількість Свідків Єгови була в Монастириському (150), Підгаєцькому (120) і Коропецькому (67) районах. У 1957 році єговісти активізували свою діяльність у Вишнівецькому, Кременецькому, Лановецькому, Заліщицькому районах, незважаючи на те, що їхня діяльність була визнана поза законом та носила тавро “антирадянська”.

¹¹ Там само.- Арк. 152.

¹² Там само.- Арк. 51.

¹³ Там же.- Арк. 154.

Так, у 1957 році за розповсюдження релігійної літератури (зокрема, журналу “Вартова башта”) і місіонерську діяльність були заарештовані органами КДБ і засуджені 6 членів громади Свідків Єгови із Вишнівецького району, троє – з інших районів.

Проявляли активність в ці роки і громади п’ятидесятників, про що свідчать факти подання заяв на реєстрацію, спроби вербування прихильників серед зареєстрованих громад ЄХБ. В цьому контексті були дуже активними громади С. Люлинці Лановецького району, сіл Великі Бірки, Дичків, Костянтинівка, Малий Ходачків і Романівка Велико-Бірківського району, м. Кременець, Підгаєцького району, С. Загірці Велико-Дедеркальського району.

Така розмаїта релігійна палітра області (легальна і нелегальна) викликала питання: чому фактично діючі громади не були зареєстровані? Для цього було, щонайменше, три причини. По-перше, комуністична система шляхом заборон і ліквідації релігії прагнула поставити на її місце свою релігію – матеріалістично-комуністичну ідеологію. З цього, власне, випливає й другий бік проблеми: ні обком КПУ, ні облвиконком (в даному випадку Тернопільської області) не були зацікавлені у реєстрації нових релігійних громад, бо це, з їх точки зору, призвело б до посилення релігійності і збільшення числа віруючих (за офіційними документами) та, зрештою, суперечило б багатьом постановам ЦК КПРС щодо релігійного питання.

Існував і третій погляд на цю проблему, який сформувався у працівників обласного управління КДБ. Вони вважали, що відмова, наприклад, в реєстрації громад п’ятидесятників як релігійних громад ЄХБ не зменшить їх кількості, а молитовні зібрання, котрі, таким чином, випадуть із поля зору КДБ, можуть бути використані для проведення антирадянської роботи. Тому КДБ області вважав за потрібне допустити реєстрацію громад ХВЄ як релігійних громад ЄХБ і з такою пропозицією звернувся до керівництва обкому КПУ. Але метою ЦК КПРС була повна ліквідація релігійних громад, тому ці точки зору не співпали. Уповноважений Ради у справах релігійних культів в основному підтримував позицію працівників КДБ, бо реєстрація цих громад дала б можливість контролювати їхню діяльність. Окрім того, необхідність відвідування молитовних домів, що, зазвичай, були віддалені від незареєстрованих релігійних громад, зменшило б робочі прогули і, зрештою, гарантувало б відхід віруючих від неконтрольованих молитовних зібрань.

Отож, така тріадна ситуація на кінець 50-х років щодо протестантських громад і громад Свідків Єгови свідчить про активізацію

релігійної діяльності як зареєстрованих, так і незареєстрованих громад всіх релігійних деномінацій та розгубленість і безпорадність влади перед цим явищем.

Таким релігійне становище в області залишалося і в 1960 році, хоча деякі зміни відбулися. Загалом і надалі діяли 44 релігійні громади ЄХБ, але вони вже налічували 3359 віруючих, що на 33 особи більше, ніж у 1959 році.¹⁴ Найбільше віруючих складали наступні релігійні громади ЄХБ: Кременецька – 193, Андрушівська Шумського району – 150, Башуківська Почаївського району – 141, Буглівська Лановецького району – 140.

Із 3359 членів громад ЄХБ було: 1100 чоловіків (або 32,7 відсотка) і 2259 жінок (або 67,3 відсотка). За соціальним станом поділ був наступним: робітників – 205 (або 6,1 відсотка), колгоспників – 2601 (або 77,4 відсотка), службовців – 44 (або 1,3 відсотка), пенсіонерів – 77 (або 2,3 відсотка) і утриманців – 432 (або 12,9 відсотка).¹⁵ Тільки близько 300 віруючих із 3359 мали середню або семирічну освіту. Керівництво громадами ЄХБ здійснювали 45 пресвітерів, 19 дияконів і 132 проповідники.¹⁶

Й надалі офіційно існувала лише одна зареєстрована релігійна громада Адвентистів сьомого дня в (С. Богданівка) чисельністю 65 віруючих: 16 чоловіків і 49 жінок. В це загальне число входили 12 адвентистів зі Тернополя та 11 адвентистів із Скалата, Підволочиська і С. Кам'янки Підволочиського району. Це були переважно колгоспники із початковою освітою. Керівництво громадою здійснювали: 1 пресвітер, 5 проповідників, 22 члени “двадцятки” і по 3 члени ради громади і ревізійної комісії. На 1960 рік громада вже мала 4 наближених (віком до 40 років). Це свідчило про те, що застій в діяльності громади, який був у 1958-1959 роках, минав.

Водночас із зареєстрованими громадами в області й надалі діяли незареєстровані релігійні громади пізніх протестантських напрямків. Із переліку обласного уповноваженого Ради у справах релігійних культів:

1) баптисти – 2 громади із 24 віруючих (у Велико-Глибочецькому районі – 14, у Золотниківському районі – 10); 2) адвентистів – 4 громади із 47 віруючих, у 9-ти селах Вишнівецького, Лановецького і Кременецького районів; 3) п'ятидесятники – 23 громади із 497 віруючих у 29 населених пунктах 11 районів області; 4) п'ятидесятники-сіоністи – 4

¹⁴ ДАТО.- Ф. П. 1.- Оп.- Спр. 3222.- Арк.139.

¹⁵ Там само.- Арк. 140.

¹⁶ Там само.- Арк. 141.

громади із 44 віруючих у 4 населених пунктах Підволочиського і Скалатського районів; 5) п'ятидесятники-суботники – 2 громади із 18 віруючих в С. Жолоби Кременецького району і в С. Скоморохи Золотниківського району; 6) істинні християни – 1 громада із 11 віруючих у Тернополі; 7) єгови́сти – 54 громади із 657 віруючих у 84 населених пунктах 24 районів області.¹⁷

Як бачимо, порівняно з даними 1958 року, кількість незареєстрованих релігійних громад і чисельність віруючих у них зменшилась. Але це мабуть, не на стільки відповідало дійсності, як було відображено уповноваженим у звіті для свого київського і московського керівництва, щоб наголосити на особистих заслугах щодо зменшення нелегальної релігійності в області. Отож, це була своєрідна “липа”, тобто підгасована звітність, що не відповідала фактичному становищу. Уповноважений заслуговував на похвалу свого керівництва й за те, що під будь-яким приводом блокував реєстрацію нелегальних громад і відкриття молитовних будинків. Так, протягом 1957-1959 років від віруючих ЄХБ, ХВС і АСД на ім'я уповноваженого поступило 13 заяв із проханням про реєстрацію.¹⁸ Але, як випливає з вищенаведеної звітності, уповноважений не зареєстрував жодної громади цих Церков.

Наступного року сталися незначні кількісні зміни в легальному і нелегальному протестантизмі, але боротьба проти нього місцевої влади, а особливо КДБ, загострилася.

Загалом, статистика протестантських громад на 1 січня 1961 року свідчить, що в області було зареєстрованих 42 громади ЄХБ і 1 громада АСД та незареєстрованих 613 віруючих ХВС, 22 віруючих п'ятидесятників-сіоністів, 4 суботники, а також 472 віруючих секти Свідків Єгови.¹⁹

У 1960 р. обласним уповноваженим були зняті з реєстрації 2 громади ЄХБ. Це Гнидавська громада Вишнівецького району: оскільки віруючий Борейко відмовився надавати громаді свій будинок для молитовних зібрань, а іншого не було, то 52 віруючі цієї громади приєдналися до своїх одновірців із С. Передмірка Лановецького району. Друга громада – Борсуківська Лановецького району – приєдналася до сусідньої Борщівської громади. Таким чином, число віруючих ЄХБ у 42 громадах мало б бути більш-менш стабільним, але уповноважений подає

---

¹⁷ Там само.- Арк. 150-151.

¹⁸ Там само.- Арк. 170-171.

¹⁹ ДАТО.- Ф. П. 1.- Оп.1.- Спр. 3325.- Арк. 119.

його меншим на 100 осіб, незважаючи на те, що в 1960 році громади ЄХБ прийняли 121 віруючого, а вибуло з них 229 осіб. У число вибулих входили і зняті з реєстрації 92 віруючі Гнидавської і Борсуківської громад. Виявляється, уповноважений не приєднав віруючих названих громад до громад Передмірки і Боршова. Отож, на 1 січня 1961 року зареєстровані громади ЄХБ нараховували 3231 віруючого.²⁰ Соціальна картина та віковий ценз порівняно з попередніми роками не змінилися. Старшим пресвітером на той період був Олександр Агрипінін, котрому допомагали 43 пресвітери і 126 проповідників.²¹ У зареєстрованих 42 громадах було 228 наближених; з них молоді до 25 років – 133 особи (або 58,3 відсотка), від 25 до 40 років – 51 особа (або 22,4 відсотка).²² Як бачимо, громади ЄХБ молоділи, а тому ставали перспективнішими у своєму розвитку. Як зазначав у зв'язку з цим обласний уповноважений: “Таке становище викликає в мене законну тривогу”.²³

Без суттєвих змін розвивалась у 1960 році громада АСД, сконцентрована переважно в С. Богданівка Підволочиського району, котра на 1 січня 1961 року складала 67 віруючих. Її пресвітер Бараковський (з 1960 року) прагнув не тільки до стабільності громади, але й до активізації її діяльності. У 1960 році в громаді відбулося 159 молитовних зібрань: 53 денних суботніх і 106 вечірніх п'ятничних та суботніх.²⁴ Але на цей рік припадає розпуск Всесоюзної Ради АСД за так звані грубі порушення Радянського законодавства про культу і нелояльне ставлення до держави СРСР, що формально означало заборону легальної діяльності громад АСД. Отож, Бараковському і його парохіянам слід було сподіватися на погіршення умов і можливостей сповідання своєї релігії.

Щодо незареєстрованих протестантських релігійних громад, то на 1 січня 1961 року в Тернопільській області обласним уповноваженим було обліковано:

1) Євангельських християн-баптистів – 4 громади чисельністю 114 осіб; 2) Адвентистів сьомого дня – 4 громади чисельністю 43 віруючі у 9-ти селах Вишнівецького, Кременецького і Лановецького районів.²⁵

До числа незареєстрованих і таких, що не підлягають реєстрації, на цей період в області належали наступні протестантські громади і секти:

---

²⁰ Там само.- Арк. 128.

²¹ Там само.- Арк. 132.

²² Там само.- Арк. 134.

²³ Там само.- Арк. 134.

²⁴ Там само.- Арк. 140.

²⁵ Там само.- Арк. 141.

1) Свідків Єгови – 51 громада чисельністю 472 віруючі, котрі мешкали у 84 населених пунктах 20 районів; 2) п'ятидесятників – 18 громад чисельністю 613 віруючих, котрі проживали в 20 населених пунктах 11 районів; 3) п'ятидесятників-сіоністів – 2 громади чисельністю 22 віруючі, котрі мешкали в С. Кам'янки Підволочиського району і в м. Підволочиську; 4) Адвентистів сьомого дня – 1 громада чисельністю 4 віруючі, котрі мешкали в С. Жолоби Кременецького району.²⁶

На початок 1960 року в області нараховувалося 497 п'ятидесятників, але впродовж року “сусіди” (так називав уповноважений співробітників КДБ) додатково виявили ще 116 п'ятидесятників, в основному в Золотопотоцькому районі, і тому на 1961 рік їх число становило 613 осіб.

Внаслідок активної антиєговістської пропаганди з боку КДБ у 1961 році чисельність віруючих єговістів зменшилась. Окремих із них, котрі були відданими своїй релігійній доктрині і широко її пропагували, було засуджено. Так, наприклад, у червні 1960 року єговіст Омелян Лизун із села Коржківці Лановецького району за підпільну релігійну діяльність був засуджений Тернопільським обласним судом на 4 роки позбавлення волі.²⁷ І такі репресивні випадки не були поодинокими як серед віруючих Свідків Єгови, так і віруючих ХВС. Така методика КДБ залякала декого із віруючих цих релігійних напрямків, що впливало на зменшення їхньої чисельності і сприяло переходу до глибшої конспірації.

Отож, арешти і засудження за ст. 209 Кримінального Кодексу УРСР до різних термінів ув'язнення (від 3 до 5 років) керівників громад п'ятидесятників та єговістів у Лановецькому, Почаївському, Шумському і Золотопотоцькому районах та широка атеїстична пропаганда вплинули на зменшення активності, кількості і чисельності релігійних громад протестантів і сектантів на 1 січня 1963 року.

Зареєстрованих громад ЄХБ було 38 із 2907 віруючими і 144 наближеними; Адвентистів сьомого дня – 1 громада із 63 віруючими і 5 наближеними. Громади, що були незареєстровані і не підлягали реєстрації, налічували: Свідків Єгови – 51 громада із 425 віруючими; п'ятидесятників – 17 релігійних громад із 445 віруючими.²⁸

Як бачимо, кількість громад ЄХБ зменшилась, бо громаду С. Башуки Почаївського району зняли з реєстрації за проповіді, котрі

²⁶ Там само.- Арк. 142.

²⁶ Там само.- Арк. 146.

²⁸ ДАТО.- Ф. Р. 3239.- Оп. 2.- Спр. 62.- Арк. 4.

закликали до відмови від громадського життя в умовах радянської дійсності, а інші кілька громад об'єдналися.

Загалом громади ЄХБ мали 13 культових приміщень у безоплатному користуванні і 25 приміщень орендували у приватних осіб. За віковим цензом склад громад був наступним: до 25 років – 52 віруючі (або 1,8 відсотка), від 25 до 40 років – 808 віруючих (або 29 відсотка), старші 40 років – 2047 віруючих (або 69,2 відсотка; за соціальним станом: робітників – 167 віруючих (або 6 відсотків), колгоспників – 1749 (або 60 відсотків), решта – пенсіонери. Ці громади обслуговувало 39 пресвітерів і 113 проповідників, котрих очолював старший пресвітер ЄХБ у Тернопільській та Івано-Франківській областях Олександр Агрипінін.²⁹

Громада АСД й надалі знаходилась в С. Богданівка Підволочиського району: 40 віруючих було із С. Богданівка, 8 – із Тернополя і 14 із С. Кам'янки Підволочиського району. В основному це були колгоспники і пенсіонери. Цю громаду обслуговували 1 пресвітер і 3 проповідники.³⁰

Незарєєстровані і тих, що не підлягали реєстрації, громади ХВЄ були розсіяні у 19 населених пунктах і за соціальним станом поділялися так: робітників – 11, колгоспників – 309, пенсіонерів – 142 віруючих. А за віком – наступним чином: до 25 років – 116, від 25 до 40 років – 257, старші 40 років – 89 віруючих.³¹ Громади Свідків Єгови були розсіяні в 52 населених пунктах 17 районів області, а найбільше їх було у Монастириському (96), Бережанському (77) і Підгаєцькому (113) районах.³²

Враховуючи, що у 1963 році пройшло укрупнення районів області (із майже 40 було утворено 9), на кінець 1964 р. отримаємо наступні дані:³³

²⁹ Там само.- Арк. 12-17.

³⁰ Там само.- Арк. 18.

³¹ Там само.- Арк. 19.

³² Там само.- Арк. 31-34.

³³ ДАТО.- Ф. Р. 3239.- Оп. 2.- Спр. 72.- Арк. 38.

Таблиця 2: Перелік протестантських громад ЄХБ, АСД, ХВС і громад секти Свідків Єгови у Тернопільській області станом на 1963 р.

Назва району	Релігійні деномінації							
	ЄХБ		АСД		ХВС		Свідки Єгови	
	Кількість релігійних громад	Кількість віруючих	Кількість релігійних громад	Кількість віруючих	Кількість релігійних громад	Кількість віруючих	Кількість релігійних громад	Кількість віруючих
Бережанський	1	38	-	-	8	143	27	201
Борщівський	-	-	-	-	-	-	9	26
Бучацький	-	-	-	-	9	255	12	102
Збаразький	12	1084	-	-	7	84	11	77
Зборівський	1	80	-	-	-	-	-	-

Кременецький	17	1288	-	-	6	154	2	12
Підволочиський	3	324	1	55	6	40	4	21
Теребовлянський	2	65	-	-	4	40	12	53
Чортківський	-	-	-	-	-	-	-	-
м. Тернопіль	1	52	-	-	-	-	1	7
Всього:	37	2933	1	55	40	660	59	500

Отож, так звана хрущовська “відлига” не покращила становища ні протестантських церков, ані Свідків Єгови, тому що влада проводила антирелігійну кампанію, закриваючи церкви і знімаючи з реєстрації релігійні громади. Проте це не зменшувало чисельності віруючих, бо зняті з офіційної реєстрації релігійні громади поповнювали ряди нелегально діючих. Переслідування легальних і нелегальних віруючих негативно позначалося на функціонуванні і громади, і релігійної деномінації та змушувало на якийсь час вдатися до конспірації з тим, щоб згодом знову активно поширювати своє вчення.